

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o rețea pentru promovarea literaturii din care fac parte: Ministerul Federal al Afacerilor Europene și Internaționale din Republica Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, fundația culturală Pro Helvetia din Elveția, KulturKontakt Austria, Institutul Goethe, Agenția Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croația și Fundația S. Fischer.

Colecția:
ANGELUS NOVUS

Coordonatori:
ANDREI STATE
ALEX CISTELECAN

JAN ASSMANN

Monotheismus und die Sprache der Gewalt

© Picus Verlag Ges.m.b.H, Vienna, 2006
© TACT, 2012, pentru versiunea în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ASSMANN, JAN

Monoteismul și limbajul violenței / Jan Assmann; trad.: Maria-Magdalena Anghelescu;
pref.: Hubert Christian Ehalt; postfață: Ovidiu Țichindeleanu - Cluj-Napoca: Tact, 2012

ISBN: 978-606-92978-4-1

I. Anghelescu, Maria-Magdalena (trad.)
II. Ehalt, Hubert Christian (pref.)
III. Țichindeleanu, Ovidiu (postf.)

291.14

JAN ASSMANN

Monoteismul și limbajul violenței

Traducere:
Maria-Magdalena Anghelescu

Prefață:
Hubert Christian Ehalt

Postfață:
Ovidiu Țichindeleanu

și distructive (reprezentate tradițional ca forțe ale binelui și răului) își continuă procesul imanent, orice act al reprezentării participă la drama cosmică, nu poate să se desfășoare de la o distanță pură. Interpretarea devine și ea o formă de intervenție comunicațională în procesul cosmic: omul nu poate rămâne și nu poate deveni un observator indiferent față de o lume în continuă creație. Imaginea și animalele sacre aduceau, așadar, divinitatea în lume, printre oameni: acesta e sensul „cosmoteismului” lui Assmann. Contactul avea însă loc doar temporar, doar după ritualuri complexe, criptice, emblematice, în cadrul închis al unui cult bine stabilit.

Or, în lumea contemporană devenită imagine, într-o realitate redusă la suma unor obiecte pasive observate în cadre determinate, în lumea capitalului devenit spectacol, a mărfii ca principiu de control al vizibilității, a văzului capturat de ecrane, în momentul istoric al primei revoluții televizate, al unei lumi a producției dominată de economia atenției, a discuțiilor intersubiective reduse la suprapunerea unor cadre de analiză, într-o lume în care valoarea simplei expunerii e mai importantă decât valoarea de utilizare, nu a venit oare momentul istoric al deschiderii gândirii critice și rezistențelor, dincolo de ceea ce se întrevede a fi prezența permanentă a „cosmoviziunii” modernității înseși?

Ovidiu Țichindeleanu

Cuprins

PREFAȚĂ DE HUBERT CHRISTIAN EHALT

Prelegerile vieneze de la Primărie.....5

HUBERT CHRISTIAN EHALT

Violența în limbaj și în faptă și sarcina culturală a reprimării ei9

JAN ASSMANN

Monoteismul și limbajul violenței15

POSTFAȚĂ DE OVIDIU ȚICHINDELEANU

Pornind de la Jan Assmann:
*democratizarea memoriei culturale și
revizuirea teoriei modernității*53

Violența în limbaj și în faptă și sarcina culturală a reprimării ei

SPECTRUL UTILIZĂRILOR violenței este larg și își schimbă permanent fizionomia, din perspectiva cantității și a fenomenelor din istoria socială. Violența în grupurile primare, violența sancționată social în și prin instituții, violența criminală, violența individuală a izbucnirilor emoționale, reprezentări ale violenței în media — iată numai câteva noțiuni de fenomenologie a violenței. Violența și uzul violenței au o semnificație în istoria omenirii, în intervalele mult mai scurte de timp ale istoriei sociale și în istoria contemporană.

„Utilizarea reușită a forței”, bine plasată strategic, a adus avantaje în evoluție. Până în ziua de astăzi, utilizări ale violenței înregistrează succese în istoria politică, la fel ca în istoria socială și în istoriile individuale. Deși societățile din epoca modernă au fost pacificate, într-o evoluție lentă și continuă, există infinit de multe tendințe contradictorii, asimetrii, *cultural lags* [decalaje culturale]. Relațiile sociale și politice au fost pacificate în timpurile moderne, în cursul monopolizării puterii de către statele-națiune și instrumentele lor.

Pe măsură ce diferențele de putere dintre grupurile și actorii sociali au devenit mai mici, iar monopolul violenței a fost transferat asupra unor instituții profesionale (poliția și armata), utilizarea forței a fost izgonită din universurile vieții cotidiene. Pedepsele corporale aplicate elevilor, copiilor, ucenicilor, nevestelor de către bărbații lor au fost reprimite și incriminate; ele continuă să apară, însă utilizatorii violenței sunt puși la stâlpul infamiei. Analiza dovezilor istorice ale pacificărilor l-a determinat pe filosoful social Norbert Elias să tematizeze drept *Procesul civilizării* aceste evoluții sociale din epoca modernă.

„Crusta” comportamentului civilizată este, așa cum a arătat-o *Era extremelor* (numele dat de Eric J. Hobsbawm secolului al XX-lea), foarte subțire. Barbaria nazismului și a stalinismului a dat la iveală violențe aplicate aproape industrial la milioane de oameni. Iar inhibiția aplicării violenței la comandă, așa cum o arată cele mai recente exemple de la Abu Ghraib și Guantanamo, precum și rapoartele despre încălcarea drepturilor omului, este în mod evident la fel de scăzută ca în trecut.

Chiar viața relativ pașnică și civilizată a cetățenilor din țările Uniunii Europene se confruntă cu un interes imens pentru utilizarea canalizată a violenței prin participarea, în tot mai mare măsură, la artele marțiale și printr-un interes și consum exponențial crescut de produse media care prezintă violența. Estimările psihologilor, pedagogilor și antropologilor oscilează între

descoperirea unei specii de primat agresive și violente și cea a unei științe a culturii raportată la educație, care pendulează între o pedagogie luminată și punctul de vedere al *cultural studies* [studiilor culturale], care se interesează înainte de toate de istorisirile folosirii violenței și care diagnostichează o specie capabilă de învățare.

Utilizarea violenței fizice — fie că se întâmplă în plan individual, colectiv sau instituțional — este precedată de procese de escaladare în formele comunicării și în limbaj. Indivizi și grupuri au fost mai înainte împresurați, ostracizați, segregati, stigmatizați. De câte ori în istorie au fost invocate „răul” și axele sale, a existat și pericolul utilizării violenței fizice împotriva unor indivizi și grupuri.

Poate că, din perspectiva unei *conditio humana*, ne liniștește faptul că folosirea violenței se vrea pregătită de excese lingvistice, retorice. Numai foarte rar utilizarea violenței împotriva unor indivizi și grupuri e motivată strict utilitar-rațional și ca strategie a puterii. Predicatori și ideologi, oameni de știință și publiciști au trebuit și trebuie să-i pregătească terenul. Această concluzie istorică referitoare la legătura dintre violența limbajului și violența faptei ne atenționează; căci, în istorie, violențele de limbaj, în special atunci când au fost practicate de titularii puterii politice și instituționale, doar rareori au rămas fără consecințe fizice.

Tema lucrării de față a lui Jan Assmann a căpătat, prin asasinarea cineastului olandez Theo van Gogh de către un musulman fanatic, prin activitatea predicatorilor urii și prin atacurile teroriste, o actualitate brizantă. De mai mulți ani suntem martorii unei dezvoltări în religiile abrahamice a unui nou fundamentalism, care incită și instigă în mod deliberat.

„Aceste religii”, spune Jan Assmann, „au, simultan cu adevărul pe care-l propovăduiesc, și un inamic cu care se luptă. Numai ele cunosc eretici și păgâni, eterodoxii, secte, superstiții, idolatrie, magie, ignoranță, necredință, erezie și toate conceptele posibile pentru ceea ce ele denunță ca manifestări ale neadevărului, prigonindu-le și marginalizându-le.”

Odată cu dezvoltarea instituțiilor religioase, istoricii cunosc și vechile fundamentalisme, împreună cu formele lor de exprimare. Din zonele întunecate ale istoriei europene, în care a avut loc și dezvoltarea și accentuarea Iluminismului, fac parte și Inchiziția, autodafé-urile, persecuția și uciderea unor oameni care aveau o altă convingere.

Abia în epoca secularizării, a Iluminismului și a Concordatului, creștinismul a devenit atât de blând și prietenos, așa cum îl întâlnim astăzi în activitatea dedicată a instituțiilor bisericești, care militează, între altele, pentru un tratament adecvat al imigranților și al celor fără adăpost.

Dacă în lumea occidentală de astăzi este deplănsă uneori pierderea unor valori și idei, ar trebui să ne gândim că poate tocmai această „pierdere de adevăr” a fost cea care a pus fundamentele vitale pentru o civilizare a societății în epoca modernă.

Reprimarea utilizării forței și a violenței în limbaj și în faptă este o sarcină permanentă, aparent nelimitată, în societate și cultură. Numai dacă rețeaua intelectuală a studiilor culturale și a criticii culturii sunt strâns legate într-un spațiu public foarte larg, există șansa de „a împiedica încă de la început” o evoluție negativă. Munca unor cercetători ca Jan Assmann și a unor cărți ca volumul de față au, în acest context, o mare importanță.

Hubert Christian Ehalt